

Harmonium Revisited

Van collectie naar levend netwerkmuseum

Analyse en eindrapportage haalbaarheidsonderzoek 2026

Auteurs:

Theo Meereboer – MuseumMaker

met medewerking van **Harmonium Museum Nederland** en **Stichting Museum Geelvinck**

Samenvatting

Het haalbaarheidsonderzoek *Harmonium Revisited* is in 2026 uitgevoerd met steun van het Mondriaan Fonds en Stichting Museum Geelvinck. De samenwerking met Museum Geelvinck maakte de uitvoering van het onderzoek mede mogelijk; Museum Geelvinck heeft een belangrijk deel van de praktische en inhoudelijke uitvoering op zich genomen. Publicatiedatum: 15 september 2026.

Het onderzoek vormt een volgende stap in de transitie die Harmonium Museum Nederland heeft ingezet nadat het museum in 2024 zijn vestiging in het Veenpark in Barger-Compascuum na ruim twee decennia moest verlaten.

Die verhuizing vormde het begin van een nieuwe fase. Al vóór het vertrek uit Barger-Compascuum werd de omvangrijke collectie, na advies van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en met toepassing van de LAMO, teruggebracht tot een representatieve kerncollectie. Vervolgens werd samen met Museum Geelvinck gewerkt aan een vernieuwde museale opzet in Emmen. Toen deze uiteindelijk niet inpasbaar bleek in het geldende beleid van de gemeente Emmen, zijn de inhoudelijke plannen verder ontwikkeld.

Harmonium Museum Nederland zette in deze periode zijn museale werkzaamheden voort. Het museum is gevestigd op Huize Kolthoorn in Heerde, de hoofdlocatie van Museum Geelvinck, waar verschillende historische harmoniums in de vaste presentatie zijn opgenomen. Museum Geelvinck draagt op basis van een tijdelijke beheersovereenkomst zorg voor passende depotvoorzieningen voor de kerncollectie. Harmonium Museum Nederland blijft verantwoordelijk voor het Collectieplan, de collectieontwikkeling en de inhoudelijke keuzes.

De organisatie van het Harmonium Museum zette ook onderzoek, collectieontwikkeling, documentatie, kennisdeling, bruiklenen en het gebruik van bespeelbare instrumenten voort. Een nieuwe website werd ontwikkeld. Het merendeel van de collectie werd in 2025 voor het eerst digitaal voor publiek ontsloten via muziekinstrumentencollecties.nl; deze digitale ontsluiting wordt verder uitgebreid. Veel energie is tevens gestoken in een standaardwerk over de ontwikkeling van het harmonium in Nederland, waarvan de tweetalige Nederlands-Engelse publicatie medio 2027 wordt voorzien. De collectie is conform het geldende Collectieplan gericht aangevuld met enkele objecten die bestaande lacunes invullen. Diverse andere aangeboden instrumenten moesten worden gewezen omdat deze onvoldoende binnen het Collectieplan pasten.

Gaandeweg werd duidelijk dat voortzetting van het vroegere presentatiemodel onvoldoende toekomstperspectief biedt. Een grote vaste opstelling met veel vergelijkbare instrumenten is vooral aantrekkelijk voor kenners. Zij trekt nauwelijks mensen die nog weinig van het harmonium weten en juist met dit bijzondere erfgoed kennis zouden kunnen maken. Het model sluit bovendien onvoldoende aan bij de wijze waarop een eigentijds en divers publiek erfgoed wil beleven.

Vanuit deze ontwikkeling ontstond *Harmonium Revisited*. Centraal stond de vraag hoe Harmonium Museum Nederland zich kan ontwikkelen tot een toekomstgericht museum dat zijn collectie opnieuw betekenis geeft voor een breed en divers publiek.

Het haalbaarheidsonderzoek resulteert in een helder museaal model: een landelijk, participatief netwerkmuseum voor levend harmoniumerfgoed. De collectie wordt op betekenisvolle locaties door Nederland ontsloten en geactiveerd. Harmonium Museum Nederland behoudt daarbij de museale regie en het collectiebeleid. Muziekpraktijk, vakmanschap, erfgoedgemeenschappen, historische context, digitale ontsluiting en kennisdeling worden structureel met de collectie verbonden.

Het belangrijkste resultaat van *Harmonium Revisited* is de ontwikkeling van dit nieuwe museale model.

1. Van Barger-Compasuum naar een nieuwe museale fase

Harmonium Museum Nederland beheerde in Barger-Compasuum gedurende meer dan twee decennia een omvangrijke verzameling harmoniums en aanverwante instrumenten. Het gewijzigde beleid van het Veenpark maakte in 2024 een verhuizing noodzakelijk. Deze verandering bood tevens aanleiding om collectie, presentatie en toekomstige positie van het museum opnieuw te bezien.

Na advies van de RCE werd de verzameling met toepassing van de LAMO teruggebracht tot een representatieve kerncollectie. Zij omvat ruim honderd Europese harmoniums, aangevuld met Noord-Amerikaanse en Indiase exemplaren. Een aanzienlijk deel is bespeelbaar. De collectie geeft een breed beeld van de technische ontwikkeling, vormgeving en gebruiksgeschiedenis van het instrument. Buiten deze collectie zijn harmoniums binnen de Collectie Nederland relatief beperkt vertegenwoordigd.

In april 2024 werd met Museum Geelvinck overeengekomen dat dit museum tijdelijk zorg zou dragen voor adequate depotvoorzieningen en het dagelijkse fysieke beheer. Harmonium Museum Nederland bleef zelf verantwoordelijk voor het Collectieplan en voor besluiten over verwerving, selectie, gebruik en verdere ontwikkeling van de collectie.

Tegelijk werd gewerkt aan een gezamenlijke museale toekomst in Emmen. Het plan *Muziekfabriek MM* was een eerste poging om de collectie in een nieuwe, bredere context te presenteren. De benodigde gemeentelijke ondersteuning bleek uiteindelijk niet binnen het geldende beleid van de gemeente Emmen te passen. De achterliggende ideeën over een bredere, actieve en meer op muziek gerichte museale praktijk werden vervolgens verder ontwikkeld.

De reguliere museale werkzaamheden worden sindsdien voortgezet. De collectie wordt geïnventariseerd, onderzocht, beschreven en gefotografeerd en waar mogelijk worden geluids- en video-opnamen gemaakt. Digitale ontsluiting via muziekinstrumentencollecties.nl is een doorlopend proces; een groot deel hiervan werd in 2025 gerealiseerd. Ook wordt verder gewerkt aan het standaardwerk over het harmonium in Nederland.

Huize Kolthoorn illustreert tegelijkertijd al in het klein een belangrijk principe van het nieuwe model. Harmonium Museum Nederland is hier gevestigd en verschillende vroege harmoniums worden binnen de vaste presentatie van het historische huis getoond. Daarmee bevinden de instrumenten zich opnieuw in een omgeving waarin dergelijke toetsinstrumenten in vroeger tijden werkelijk deel uitmaakten van woon- en muziekcultuur.

Dit principe — historische instrumenten terugbrengen naar plaatsen waar vergelijkbare instrumenten ooit stonden en klonken — is gedurende het haalbaarheidsonderzoek uitgegroeid tot een van de dragende gedachten van het nieuwe museale model.

2. Doel en uitgangspunt van Harmonium Revisited

Het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel droeg de ondertitel *van een collectie slapend in depot, naar een levend netwerkmuseum*. Vanaf het begin lag daarmee de nadruk op activering van de collectie, geografische spreiding en maatschappelijke verbreding.

Het harmonium is een materieel erfgoedobject. De intrinsieke betekenis ervan wordt echter in belangrijke mate bepaald door het levende erfgoed dat ermee verbonden is. Wanneer die verbinding verloren gaat, resteert uiteindelijk een historisch object waarvan functie, betekenis en gebruik steeds moeilijker voorstelbaar worden.

Rond het instrument komen verschillende vormen van levend erfgoed samen.

- Een eerste dimensie is de **muziekpraktijk**: bespeling, uitvoeringspraktijken, religieuze en sociale muziekculturen, improvisatie, eigentijdse muziek en nieuwe compositie.
- Een tweede dimensie is het **vakmanschap**: kennis van constructie en mechaniek, onderhoud, revisie, restauratie en intonatie, evenals de kennis van de historische industrie die deze instrumenten voortbracht.
- Een derde dimensie is de **sociale en culturele betekenis**: de verhalen, herinneringen, religieuze gebruiken en vormen van muzikale identiteit die gemeenschappen met het instrument verbinden.

Harmonium Museum Nederland wil deze dimensies opnieuw rond de collectie bijeenbrengen. Een belangrijk middel daarvoor is het terugplaatsen van daarvoor geschikte instrumenten in historische en culturele contexten waar dergelijke instrumenten daadwerkelijk functioneerden: historische huizen, buitenplaatsen, kastelen, kerken en andere erfgoedlocaties. De centrale onderzoeksvraag werd daarom: *Hoe kan het Harmonium Museum vanuit een vernieuwend museaal perspectief betekenis geven aan zijn collectie en het daarmee verbonden levende erfgoed, en vandaaruit nieuwe verbindingen leggen met muziekpraktijk, vakmanschap, erfgoedgemeenschappen en publiek?*

De urgentie is aanzienlijk. Harmoniums gaan in hoog tempo verloren door onkunde en het wegebben van belangstelling binnen gemeenschappen waar deze instrumenten in de afgelopen decennia nog werden gekoesterd. Voor de specialistische kennis van onderhoud en restauratie is het inmiddels twee voor twaalf. Veel ervaren vakmensen behoren tot een oudere generatie en structurele overdracht van kennis en ervaring naar jongere generaties vindt nauwelijks plaats. De tijdens het onderzoeksproces besproken casus van restaurator Arjen Stolk maakte dit probleem zeer concreet.

3. Uitvoering van het haalbaarheidsonderzoek

Het onderzoek combineerde analyse, gesprekken met stakeholders, verkenning van nieuwe samenwerkingsvormen en gezamenlijke conceptontwikkeling.

Eerst zijn de positie van museum en collectie en relevante ontwikkelingen in het museale en erfgoedveld onderzocht. Daarbij stonden onder andere publieksbereik, participatie, de Faro-benadering, collectiemobiliteit, klinkend erfgoed, digitale ontsluiting en overdracht van technische kennis centraal. Het oorspronkelijke onderzoeksplan voorzag expliciet in het betrekken van erfgoedprofessionals, vrijwilligers, gemeenschappen waarin het harmonium een rol speelt en potentiële partners voor beheer en presentatie. Vervolgens is uitgebreid gesproken met mensen uit de kring van de Harmonium Vereniging Nederland, musici, restauratoren, deskundigen op het terrein van historische toetsinstrumenten, musea en erfgoedorganisaties.

Daarnaast zijn verschillende muziek- en erfgoedgemeenschappen betrokken. Vanuit het bestaande netwerk van Museum Geelvinck zijn gesprekken gevoerd met mensen uit de Surinaams-Hindoestaanse gemeenschap en uit netwerken die zich met Suriname en diaspora-erfgoed bezighouden. De plaats van

het harmonium in de Indiase muziekpraktijk werd onder meer besproken met Jane Harvey, eminent academica op het terrein van Indian classical music, docent raga-analyse en Indiase muziek bij Codarts Rotterdam en verbonden (secretaris) aan de Arnold Bake Society (vereniging voor musicologie, verbonden aan de UvA). Ook werd gesproken met Christo Lelie, pianist, organist, muziekjournalist, kenner van historische toetsinstrumenten en voorzitter van de Stichting Franz Liszt Kring. Daarbij kwamen de historische rol van het harmonium binnen de negentiende-eeuwse muziekcultuur, repertoire en mogelijkheden voor hernieuwde aandacht voor het instrument aan de orde. Daarnaast werd gekeken naar andere muziekpraktijken waarin het harmonium historisch of nog altijd een rol speelt, waaronder shantyzang. Indiase klassieke podiumkunsten en shantyzang zijn beide als immaterieel erfgoed in Nederland gedocumenteerd.

Ook werden verschillende locaties en mogelijke samenwerkingsvormen in de regio verkend. Het kerkgebouw Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen in Wijhe vormde daarbij één van de concrete mogelijkheden, mede omdat er vanuit eerdere samenwerking van Museum Geelvinck in Wijhe al contacten bestonden. Ook buiten de regio werd naar mogelijkheden gekeken; het ging daarbij met name om gebouwen waarvoor een maatschappelijke invulling gezocht wordt en kerkengebouwen, die hun oorspronkelijke functie verloren hebben.

Theo Meereboer van MuseumMaker is vanaf de ontwikkeling van het haalbaarheidsonderzoek inhoudelijk bij het traject betrokken geweest en is tevens hoofdauteur van deze rapportage. Zijn expertise op het gebied van museumconcepten, publieksbetrokkenheid en innovatieve erfgoedpraktijken speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling en toetsing van het model.

4. Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum

Gedurende het onderzoek werden de eerste bevindingen samengebracht in de discussienotitie *Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum*. Deze notitie vormde een belangrijk tussenresultaat en werd vervolgens als onderdeel van het onderzoek aan stakeholders voorgelegd en getest.

Het vertrekpunt van de *Bouwstenen* is het concept van een **landelijke netwerkmuseum**.

Dat netwerk heeft in het voorstel van *Bouwstenen* drie nauw samenhangende doelstellingen.

- Ten eerste vergroot het het publieksbereik doordat instrumenten op verschillende plaatsen in Nederland zichtbaar en hoorbaar worden.
- Ten tweede draagt het kennis over het harmonium over door instrumenten opnieuw binnen hun historische, muzikale en maatschappelijke context te plaatsen.
- Ten derde houdt het het ermee verbonden levende erfgoed actief. Dat betreft zowel muziek maken en nieuwe muziek creëren als het technische vakmanschap dat noodzakelijk is om historische instrumenten bespeelbaar te houden.

Vanuit deze drie primaire doelstellingen volgen andere onderdelen van het in *Bouwstenen* voorgestelde concept: een collectie- en werkdepot, een digitale kennis- en publieksinfrastructuur, participatie van erfgoedgemeenschappen en een herkenbare fysieke presentatie. De *Bouwstenen* verwoorden daarmee de overgang van de gebruikelijke opzet met één museumgebouw naar een samenhangend museaal netwerksysteem met landelijke spreiding.

De notitie *Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum* is als bijlage bij deze eindrapportage worden opgenomen. Zij maakt zichtbaar hoe het concept tijdens het haalbaarheidsonderzoek is ontwikkeld en vervolgens in het veld is getoetst.

5. De stakeholderbrainstorm van 4 september 2026

Een sleutelonderdeel van het haalbaarheidsonderzoek was de Nederlandstalige stakeholdersessie op 4 september 2026 in Utrecht, gemodereerd door Theo Meereboer. Deze bijeenkomst werd speciaal binnen het onderzoeksproject georganiseerd tijdens het symposium van het European Keyboard Heritage Network 'Tune-In II', dat op 3 en 4 september parallel aan het Festival Oude Muziek Utrecht plaatsvond. Deze Nederlandse sessie (binnen het verder Engelstalige symposium) was geheel gewijd aan: *De toekomst van harmoniums in Nederland: de casus Harmonium Museum Nederland*. Parallel daaraan vond een internationale workshop plaats over het levende erfgoed van restauratoren, stemmers en technici van historische toetsinstrumenten. De *Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum* vormden het inhoudelijke vertrekpunt van de Nederlandse bijeenkomst. De deelnemers kregen daarmee een model voorgelegd dat zij konden aanvullen, aanscherpen en kritisch testen.

De discussie bevestigde in de eerste plaats het belang van het netwerkmuseum. Instrumenten krijgen meer betekenis wanneer zij worden verbonden met passende locaties, spelers, verhalen en gemeenschappen. Geografische spreiding biedt bovendien toegang tot publieksgroepen die niet vanzelfsprekend naar één gespecialiseerd instrumentenmuseum reizen. De deelnemers onderstreepten tevens de noodzaak van een actieve benadering. Een instrument moet, waar de museale conditie dit verantwoord maakt, kunnen klinken. Spelers, restauratoren, eigenaren, historici en andere kennisdragers kunnen ieder vanuit hun eigen perspectief betekenis toevoegen. De locatie zelf moet inhoudelijk bij het instrument passen. Daaruit volgde een duidelijke rol voor depot en werkplaats. De brainstorm benoemde het depot met werkplaats als plek voor kennisoverdracht, demonstratie van werking en mechaniek, samenwerking met de Harmonium Vereniging, audiovisuele productie en voorbereiding van instrumenten voor inzet binnen het netwerk. De formulering “*vertrekpunt voor een netwerk*” uit de slotsessie vat deze functie goed samen. De beoogde fysieke museumpresentatie kreeg daardoor een gerichtere functie. Zij moet harmoniums in de schijnwerpers zetten, nieuwe bezoekers verleiden en toegang geven tot het grotere verhaal van het landelijke netwerk.

Deze stakeholdersessie heeft een belangrijk fundament gelegd voor de uiteindelijke conclusie van *Harmonium Revisited*.

6. Waarom een andere presentatie nodig is

Muziekinstrumentenmusea – en dat gold ook voor het Harmonium Museum in Barger Compasuum – presenteren veelal een verzameling bijzondere instrumenten gezamenlijk in vitrines of vaste opstellingen. Feitelijk zou je de vaste opstelling van het museum in het Veenpark zelfs een soort 'open depot' kunnen noemen: alle instrumenten waren naast elkaar opgesteld. Voor gespecialiseerde liefhebbers en kenners kan zo'n presentatie waardevol zijn. Zij blijkt veel minder effectief om mensen die het instrument nog niet kennen nieuwsgierig te maken en vast te houden. Dat probleem speelt bij het harmonium in versterkte mate. Voor veel Nederlanders is het instrument onbekend. Wie het kent, associeert het vaak vrijwel uitsluitend met de bevindelijk-gereformeerde traditie en de bijnaam “psalmenpomp”. Daarmee blijft een groot deel van de werkelijke cultuurgeschiedenis uit beeld.

Het Harmonium Museum wil juist die mensen bereiken die nog geen bestaande relatie met het instrument hebben. Het museum beoogt hen te laten ontdekken hoe breed het verhaal van dit ogenschijnlijk nog slechts als 'psalmenpomp' in bepaalde kringen in gebruik zijnde meubelinstrument in werkelijkheid is. Klank, verhaal, menselijk gebruik, techniek, historische locatie en participatie vormen daarvoor veel krachtiger ingangen dan een grote hoeveelheid vergelijkbare instrumenten in één ruimte. De ambitie is een museum waarin historische objecten opnieuw betekenis krijgen door hun verbinding met muziekpraktijk, vakmanschap en menselijke verhalen. Het museum zoekt verschillende publieksgroepen actief op en biedt iedere groep herkenbare ingangen tot het erfgoed.

7. Eén instrument, vele erfgoedgemeenschappen

De geschiedenis van het harmonium biedt voor het bereiken van een breed en gedifferentieerd publiek uitzonderlijk interessante mogelijkheden. Vanaf het begin van de negentiende eeuw tot vandaag hebben het harmonium en verwante instrumenten in zeer verschillende religieuze, sociale en culturele gemeenschappen over grote delen van de wereld een significante rol gespeeld. Voor sommige gemeenschappen behoort deze praktijk inmiddels vooral tot het verleden. Voor andere maakt het instrument nog steeds deel uit van levende muziekcultuur.

In Nederland domineert de associatie met de gereformeerde huiskamercultuur. Het harmonium begeleidde psalmen en gezangen en werd voor veel gezinnen een herkenbaar onderdeel van het religieuze en huiselijke leven. Veel minder bekend is inmiddels de historische betekenis binnen de rooms-katholieke muziekcultuur. Harmoniums waren in de negentiende en vroege twintigste eeuw aanwezig in kerken, kapellen en kloosters en begeleidden koren en liturgische muziek. Nog minder bekend bij een breed publiek is de plaats van het harmonium in de klassieke muziek. Componisten als Franz Liszt, César Franck en Louis Vierne schreven ervoor, terwijl het harmonium zich ontwikkelde tot een verfijnd concertinstrument. Shantyzang vormt opnieuw een heel andere erfgoedgemeenschap. Het is tegenwoordig een niche binnen de omvangrijke Nederlandse koorwereld, waarbij het harmonium historisch tot de gebruikte begeleidingsinstrumenten behoort.

Internationaal wordt het verhaal nog veelzijdiger. De techniek van de doorslaande tong heeft historische verwantschappen met Aziatische mondgorgels. In Europa ontwikkelde zich vervolgens het harmonium, waarna het instrument via handels-, missie- en koloniale netwerken de wereld overging. In Japan speelde het traporgel een belangrijke rol bij de introductie van westers muziekonderwijs en stond het mede aan de basis van de ontwikkeling van de Japanse muziekinstrumentenindustrie. In India werd het Europese instrument aangepast aan de eigen muziekpraktijk. Het compacte, met de hand gepompte harmonium werd daar een vanzelfsprekend onderdeel van onder meer klassieke zang en verschillende religieuze muziekpraktijken. Via migratie vanuit India kreeg het instrument vervolgens eigen betekenissen in Suriname en andere delen van het Caraïbisch gebied. Binnen de Surinaams-Hindoestaanse muziekcultuur werd het harmonium onderdeel van nieuwe vormen van muziek en religieuze praktijk. Deze geschiedenis reisde later met de diaspora mee naar Nederland. De beweging verliep ook in omgekeerde richting. Vanaf de jaren zestig bereikten Indiase muziek, spiritualiteit en het handharmonium nieuwe westerse publieksgroepen en verschenen deze klanken opnieuw binnen populaire muziek en nieuwe spirituele praktijken. Eén muziekinstrument blijkt daarmee telkens opnieuw te zijn toegeëigend, aangepast en van nieuwe betekenis voorzien.

Dat gegeven biedt precies de nieuwe insteek waarop het Harmonium Museum wil voortbouwen. Elke erfgoedgemeenschap krijgt een herkenbare ingang vanuit haar eigen muzikale identiteit en geschiedenis. Vervolgens wordt zichtbaar dat hetzelfde instrument eveneens betekenis draagt voor andere gemeenschappen. Het harmonium wordt zo een middel om erfgoedgemeenschappen met elkaar in contact te brengen.

8. Participatie en gedeeld eigenaarschap van het verhaal

In de nieuwe opzet betreft het museum mensen bij de vraag welke betekenis het instrument voor hen heeft, welke verhalen moeten worden verteld, welke muziek moet klinken en hoe hun erfgoed wordt gepresenteerd. Participatie gaat daarbij verder dan het verzamelen van reacties tijdens een incidentele bijeenkomst. Kennisdragers en erfgoedgemeenschappen worden actief betrokken bij de inhoudelijke ontwikkeling. Zij kunnen meedenken over selectie en interpretatie van instrumenten, relevante verhalen aandragen, musici en repertoire voorstellen, bijdragen aan programmering en audiovisuele content en mede bepalen welke context voor hun muziekpraktijk betekenisvol is. Zo ontstaat gedeeld eigenaarschap van de interpretatie. Het museum behoudt zijn verantwoordelijkheid voor professioneel collectiebeheer, museale kwaliteit en inhoudelijke betrouwbaarheid. Deze benadering sluit aan bij de

uitgangspunten van de Faro-conventie: erfgoed krijgt betekenis door de mensen die zich ermee verbonden voelen en die betekenis actief doorgeven.

Het haalbaarheidsonderzoek heeft bestaande relaties benut, nieuwe verbindingen gelegd en duidelijk gemaakt welke erfgoedgemeenschappen voor het nieuwe museumconcept van wezenlijk belang zijn. In de uitvoeringsfase worden deze relaties structureel onderdeel van het functioneren van het netwerkmuseum.

9. Kernuitkomst: het Nationaal Harmonium Museum als landelijk netwerkmuseum

De belangrijkste uitkomst van *Harmonium Revisited* is het model van een gedistribueerd nationaal harmonium museum, dat wil zeggen een netwerkconcept. De collectie blijft één museale collectie onder verantwoordelijkheid van het Harmonium Museum. Een zorgvuldig geselecteerd deel van de bespeelbare instrumenten wordt verspreid over locaties waar zij opnieuw betekenis krijgen. Dat kunnen historische huizen, kastelen en buitenplaatsen zijn waar het harmonium ooit deel uitmaakte van de huiselijke muziekcultuur. Kerken kunnen het religieuze gebruik opnieuw zichtbaar en hoorbaar maken. Musea en erfgoedlocaties kunnen het instrument verbinden met hun eigen sociale geschiedenis. Andere culturele locaties kunnen ruimte bieden aan uitvoering, experiment en nieuwe muziek. Het museum zorgt voor selectie, registratie, museale voorwaarden, begeleiding, documentatie en inhoudelijke samenhang. Partnerlocaties brengen hun eigen omgeving, verhaal, gemeenschap en publiek in. Dit uitgangspunt vertoont veel verwantschap met het *Grootste Museum van Nederland* van Museum Catharijneconvent. Verspreid gelegen religieuze gebouwen en hun erfgoed vormen daar gezamenlijk een museale ervaring. De betekenis ligt juist mede in het behoud van de oorspronkelijke context.

Het Harmonium Museum voegt hier een eigen dimensie aan toe: een deel van de collectie kan *bewegen*. Instrumenten kunnen terugkeren naar passende historische en maatschappelijke omgevingen, terwijl het museum het beheer en de inhoudelijke samenhang bewaakt. Hiermee gaat het museum daadwerkelijk naar zijn publiek toe. Een harmonium in een historisch huis bereikt een ander publiek dan hetzelfde instrument in een kerk. Surinaams-Hindoestaanse muziekpraktijken kennen andere culturele ingangen. Shantykoren, liefhebbers van Liszt en historische uitvoeringspraktijk, jongeren die geïnteresseerd zijn in techniek en makerscultuur en mensen die via populaire muziek met het geluid kennismaken, vinden ieder een andere ingang. Dat is de essentie van het nieuwe "Nationaal Harmonium Museum": één collectie en één museale verantwoordelijkheid, verbonden met vele plaatsen, verhalen, muziekpraktijken en gemeenschappen.

10. Klinkend Verleden: het netwerk zichtbaar en bereikbaar maken

Om het landelijke netwerkmuseum herkenbaar en toegankelijk te maken wordt het concept *Klinkend Verleden* ontwikkeld. De activiteit 'Klinkend Verleden' wordt opgezet in samenwerking met Museum Geelvinck en de andere partners binnen Geelvinck Muziek Musea, waaronder het Pianola Museum en Museum Huis Midwoud. Andere historische huizen, musea, kerken en erfgoedlocaties met klinkend klaviererfgoed kunnen daarbij aansluiten. De domeinnaam *klinkendverleden.nl* is hiervoor reeds beschikbaar.

De fysieke en digitale ontwikkeling starten tegelijkertijd. Geografische spreiding zorgt voor publieksbereik in verschillende delen van Nederland. De digitale infrastructuur maakt het netwerk als geheel zichtbaar en maakt tegelijk een gedifferentieerde benadering van publieks- en erfgoedgemeenschappen mogelijk. Een bezoeker met belangstelling voor gereformeerd erfgoed hoeft digitaal niet via dezelfde ingang te worden benaderd als een liefhebber van Franz Liszt. Een Surinaams-Hindoestaanse bezoeker kan direct terechtkomen bij herkenbare verhalen en muziekpraktijken. Shantykoren, restauratoren, bezoekers van historische huizen, musici, studenten en

technisch geïnteresseerden kunnen ieder vanuit hun eigen belangstelling het netwerk binnenkomen. Vervolgens kunnen deze ingangen met elkaar worden verbonden.

Online informatie laat zien waar instrumenten te zien en te horen zijn. Concertreeksen, thematische programmering en geografische routes verbinden locaties onderling. Instrumenten gaan daarbij juist in hun historische of culturele context functioneren. Daarmee onderscheidt *Klinkend Verleden* zich van een traditionele toeristische route. De route is het middel waarmee muziekgeschiedenis, plaats, mensen en klinkend erfgoed met elkaar worden verbonden. In Duitsland bestaan inspirerende voorbeelden, waaronder de *Straße der Musik* en verschillende vormen van een *Klingender Wanderweg*. Deze laten zien hoe muziekgeschiedenis en erfgoedlocaties gezamenlijk een publiek kunnen aanspreken. *Klinkend Verleden* past eveneens bij het Europese kader van de Cultural Routes of the Council of Europe. Nederland sloot zich in 2025 aan bij het betreffende Europese samenwerkingsverband. Binnen het Cultural Routes-programma bestaan reeds uitgesproken muziekgerelateerde routes, waaronder European Mozart Ways, de Singing Heritage Route en de European Paganini Route. De gedachte achter *Klinkend Verleden* kan daardoor op termijn ook Europees worden verbonden.

Daarnaast is Museum Geelvinck reeds aangesloten bij het door CEM-Centre Européen de Musique ontwikkelde netwerk van Musicians' Houses and Museums. Ook de voorzitter van het European Network of Houses of Illustrious Personalities (opgezet door het Italiaanse netwerk Casa della Memoria), waarvan Museum Geelvinck indertijd een founding member was, heeft informeel een positieve houding tegenover onze opzet uitgesproken. Dit biedt opnieuw een internationale omgeving waarin ervaringen met muziekmusea, historische huizen, publieksbenadering, educatie en digitale ontsluiting kunnen worden uitgewisseld. De meest directe internationale bedding vormt het European Keyboard Heritage Network. Daarin worden historische toetsinstrumentencollecties, huizen, musea, musici en vakmensen met elkaar verbonden. *Klinkend Verleden* krijgt daarmee vanaf het begin een landelijke opzet met een duidelijke Europese horizon.

11. Een Lab voor klinkend erfgoed

Binnen het nieuwe museale model ontstaat behoefte aan een plek waar nieuwe werkwijzen niet alleen bedacht, maar daadwerkelijk ontwikkeld, uitgetoetst en verfijnd kunnen worden. Daarom wordt binnen het Harmonium Museum een **Lab voor klinkend erfgoed** ontwikkeld: een proefstation voor de museale praktijk. Dit Lab krijgt verschillende functies. Het kan worden gebruikt om nieuwe presentatievormen te testen. Hoeveel informatie heeft een bezoeker nodig om werkelijk nieuwsgierig te worden naar een onbekend instrument? Hoe kan het mechaniek zichtbaar worden gemaakt zonder het historische object geweld aan te doen? Hoe combineer je object, live-klank, video, verhalen en digitale informatie op een vanzelfsprekende manier?

Ook participatieve werkvormen kunnen hier worden ontwikkeld. Samen met erfgoedgemeenschappen kan worden onderzocht hoe hun eigen verhalen, repertoire en muziekpraktijken het beste worden gepresenteerd en hoe bezoekers uit andere gemeenschappen daarmee in contact kunnen worden gebracht. Het Lab is tevens een plek voor muzikale experimenten. Historische repertoirepraktijken kunnen naast nieuwe muziek en compositie worden geplaatst. Studenten en professionele musici kunnen instrumenten leren kennen en nieuwe gebruiksmogelijkheden onderzoeken. Ook restauratie en technische kennis krijgen hierin een plaats. Nieuwe vormen van kennisoverdracht kunnen worden uitgetoetst, bijvoorbeeld in samenwerking met vakopleidingen, via parttime leerwerkplekken, meester-gezelrelaties, workshops en digitale instructie.

Bovendien functioneert het Lab als proefstation voor het landelijke netwerk. Een nieuwe presentatie, digitale toepassing of publieksactiviteit kan eerst kleinschalig worden ontwikkeld en vervolgens ook worden toegepast bij partnerlocaties. Ervaringen uit die locaties vloeien weer terug naar het Lab. Daarmee ontstaat een cyclisch innovatiemodel: ontwikkelen → testen → toepassen → evalueren → verbeteren → opnieuw delen. Het Lab maakt innovatie daarmee tot een blijvende werkwijze van het museum en niet tot een eenmalig project.

12. Depot, werkplaats en overdracht van vakmanschap

Het landelijke netwerk heeft een professioneel inhoudelijk en logistiek vertrekpunt nodig. Het depot vervult daarin een centrale rol. Vanuit het depot worden instrumenten geregistreerd, onderzocht en voorbereid voor plaatsing binnen het netwerk. Instrumenten kunnen terugkomen voor onderhoud of worden gewisseld wanneer een andere presentatie inhoudelijk beter past. Het depot functioneert dan eveneens als werkplaats voor restauratie, reparatie en onderhoud.

Deze werkplaats wordt nadrukkelijk verbonden met bestaande vakopleidingen en met ervaren restauratoren en instrumentbouwers. Parttime leerwerkfuncties en meester-gezeltrajecten bieden in de toekomst mogelijkheden om specialistische kennis in de praktijk over te dragen. Waar bestaande opleidingen aansluiten, wordt samenwerking met deze opleidingen gezocht. Het doel is zowel goed onderhoud van de collectie als borging van het vakmanschap zelf. Daarbij gaat het om kennis van mechaniek, balgen, tongwerken, windvoorziening, intonatie, historische materialen, revisie en restauratie. Ook kennis over de Nederlandse en internationale harmoniumindustrie en historische productiemethoden behoort tot deze kennisinfrastructuur.

De werkplaats krijgt waar mogelijk eveneens een publieksfunctie. Een open-depotfunctie, rondleidingen, demonstraties en audiovisuele registratie kunnen bezoekers laten begrijpen hoe een harmonium technisch werkt en waarom gespecialiseerde kennis essentieel is voor het behoud als klinkend erfgoed. Tijdens de brainstorm van 4 september werd precies deze combinatie — werkplaats, kennisoverdracht, demonstratie, contentproductie en vertrekpunt van het netwerk — als bijzonder kansrijk aangemerkt. Werkplaats en Lab liggen inhoudelijk dicht bij elkaar. Het ene richt zich vooral op instrument en vakmanschap, het andere op ontwikkeling en vernieuwing van de museale praktijk. Juist hun wisselwerking is waardevol.

13. Digitaal museum en gerichte publieksbenadering

De in 2025 gerealiseerde eerste digitale ontsluiting via muziekinstrumentencollecties.nl vormt de basis voor een veel uitgebreidere digitale museale omgeving. Deze omgeving brengt objectgegevens samen met geluid en beeld, repertoire, historische documentatie, verhalen, restauratiekennis, gegevens over bouwers en industrie en informatie over de locaties waar instrumenten binnen het netwerk aanwezig zijn. De oorspronkelijke *Bouwstenen* voorzagen al in deze brede digitale kennisfunctie.

De digitale omgeving vervult daarnaast een essentiële rol in de relatie met erfgoedgemeenschappen. Iedere gemeenschap heeft eigen netwerken, vocabulaire, culturele referenties en digitale platforms. De publieksstrategie wordt daarom gedifferentieerd opgebouwd. Het voorziet in afzonderlijke ingangen naar onder meer gereformeerde gemeenschappen, katholiek erfgoed, Surinaams-Hindoestaanse muzieknetwerken, shantykoren, klassieke muzikliefhebbers, historische uitvoeringspraktijk, makers en restauratoren. Digitale communicatie vormt zo een wezenlijk onderdeel van het netwerkmuseum. Zij legt relaties, ondersteunt participatie, ontsluit kennis en leidt verschillende publieksgroepen naar de fysieke onderdelen van het netwerk. Tegelijk maakt één gezamenlijke digitale infrastructuur zichtbaar dat al deze uiteenlopende verhalen met hetzelfde erfgoed verbonden zijn.

De basis hiervoor is al gelegd door de samenwerking met Museum Geelvinck. Het Harmonium Museum is indertijd voornamelijk voortgekomen uit gereformeerde hoek; daarvan is de collectie een afspiegeling, zij het dat die ook breder is met harmoniums uit katholieke en Indiaas/Hindoestaanse achtergrond. Museum Geelvinck vult dit aan met vroege harmoniums en begin 19e-eeuwse voorlopers van het harmonium uit zijn collectie. Bovendien heeft Museum Geelvinck in de afgelopen twee decennia met diverse projecten een hecht netwerk opgebouwd in diverse erfgoedgemeenschappen, waaronder de Surinaamse gemeenschap in Nederland, en lopen er projecten met Suriname en India.

Het plan om het uitgebreide archiefmateriaal (waaronder onder meer audio-opnames) van het Harmonium Museum op te laden op de gezamenlijke website van Geelvinck Muziek Musea was al

aanwezig (hiervoor ontbreken vooralsnog wel de fondsen). In samenwerking met Erfgoed Gelderland wordt de collectie in 2027 ingevoerd in het collectiemanagementsysteem KLEKSI. Van daaruit kan het worden ingevoerd in de database van Collectie Nederland en Europeana. Vanuit de bestaande website, die indertijd gebouwd is conform de vereisten van MIMO (internationaal datasysteem opgezet door ICOM Music), kunnen instrumenten worden ingevoerd in MIMO en in MVIM (Braziliaans virtueel museum voor muziekinstrumenten). Als uitgangspunt wordt genomen de aansluiting bij de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed. (DEN en NDE).

14. Wijhe als eerste hub en mogelijk proefstation

Nu het netwerkmuseum inhoudelijk is uitgewerkt, ontstaat ook een heldere functie voor een fysieke hub. Het depot van de harmoniumcollectie is inmiddels in Wijhe gevestigd. Daarmee is het logisch om juist daar een belangrijk logistiek, inhoudelijk en publiek knooppunt van het Harmonium Museum te ontwikkelen onder de naam Nationaal Harmonium Museum. Vanuit Wijhe kunnen instrumenten door het land worden uitgeplaatst en gewisseld. Het depot kan worden uitgebreid met werkplaats- en kennisfuncties en waar praktisch mogelijk met een open-depotcomponent. Ook het hiervoor beschreven *Lab voor klinkend erfgoed* kan in deze hub een belangrijke plaats krijgen. Wijhe kan daarmee niet alleen logistiek vertrekpunt van het netwerk worden, maar ook het proefstation waar nieuwe vormen van presentatie, participatie, educatie en gebruik worden ontwikkeld voordat zij elders binnen *Klinkend Verleden* worden toegepast.

Al enige jaren heeft Museum Geelvinck contact met de werkgroep van de Rooms katholieke geloofsgemeenschap in Wijhe over hun kerkgebouw Onze Lieve Vrouwe Onbevlekt Ontvangen, dat zijn sacrale functie voor de Rooms Katholieke Kerk grotendeels heeft verloren (de kerk is niet meer in gebruik, behoudens een devotiekapel en een bescheiden dagkapel). Deze betrokkenheid is ontstaan doordat Museum Geelvinck in Wijhe een project heeft uitgevoerd in samenwerking met de Historische Vereniging Wijhe; dit project heeft geresulteerd in de plaatsing van een monumentaal kunstwerk in het park op een steenworp afstand van dit kerkgebouw. Eerdere besprekingen indertijd over de toekomstige maatschappelijke invulling van het kerkgebouw waren eerder gestagneerd, maar deze zomer bleek het weer vlot te zijn getrokken. In samenwerking met het Harmonium Museum heeft Museum Geelvinck eind augustus een nieuw plan ingediend bij de betrokken partijen. Dit is bijzonder positief ontvangen en sluit aan bij de wensen van de lokale geloofsgemeenschap, de parochie en de buurtgemeenschap. Begin september vond met de betrokken partijen een vervolggesprek plaats waarin dit werd bevestigd.

Voor een fysieke museale presentatie vormt dit kerkgebouw een aantrekkelijke optie. Het ligt vrijwel om de hoek van station Wijhe en op korte afstand van het depotgebouw. Instrumenten kunnen daardoor relatief eenvoudig tussen depot en presentatie worden gewisseld. De treinverbinding met Zwolle maakt de locatie bovendien goed bereikbaar voor studenten, musici en publiek. De beoogde concentratie van ArtEZ Zwolle rond de Spoorzone bij Zwolle Centraal vergroot de mogelijkheden voor samenwerking met het ArtEZ Conservatorium. Historische instrumenten kunnen op deze manier beschikbaar komen voor studenten en jonge professionele musici: in Wijhe kunnen vakeducatie, workshops, experiment en ruimte voor nieuwe compositie en interdisciplinaire producties een plaats krijgen. Ook samenwerking met muziekscholen uit de regio behoort tot de educatieve functie. Het kerkgebouw biedt daarbij meer mogelijkheden dan een museale presentatie. De ruimte leent zich voor concerten en koren, educatieve activiteiten en professionele audio-opnamen. De combinatie van museum, muziekpodium, educatie en recording past direct bij het uitgangspunt van levend klinkend erfgoed.

De ontwikkeling kan stapsgewijs beginnen. In overleg met de rooms-katholieke kerk en de werkgroep van de lokale geloofsgemeenschap kan de podiumfunctie al eerder worden benut. Hierdoor kan het museum lokaal publiek en relaties opbouwen terwijl de verdere museale invulling wordt voorbereid. Daarvoor bestaat reeds een netwerk. Museum Geelvinck heeft al meer dan een decennium ervaring met de gemeente Olst-Wijhe en maatschappelijke organisaties in het dorp (o.a. zorgcentra voor senioren). Enkele vrijwilligers van Museum Geelvinck wonen in Wijhe; via hen ontstond het contact met de werkgroep rond de kerk. Ook heeft het een langjarige en intensieve samenwerking met de Historische Vereniging Wijhe (zoals onder meer de organisatie erfgoedfestivals, een fietsroute, onderzoekstraject, en een internationaal webinar).

Wanneer de ontwikkeling volgens verwachting verloopt, biedt het kerkgebouw vanaf medio 2027 perspectief voor een structurele publieksfunctie. Tegelijk worden ook andere geschikte gebouwen en samenwerkingsmogelijkheden in de regio onderzocht. Mocht de beoogde samenwerking, waarbij het Harmonium Museum samen met Museum Geelvinck inhoud geeft aan de museale en maatschappelijke invulling van het kerkgebouw, alsnog niet van de grond komen, dan kan deze alsnog ook elders in de directe omgeving van Wijhe plaatsvinden (er zijn ook opties bekeken in omliggende dorpen). Wijhe heeft door het aanwezige depot, de goede bereikbaarheid en de reeds opgebouwde lokale relaties duidelijke voordelen als eerste hub en als proefstation voor de door ons beoogde opzet.

15. De fysieke presentatie binnen het netwerkmuseum

De fysieke museumpresentatie krijgt binnen deze opzet een duidelijke rol. Zij wordt een herkenbare toegang tot het Nationaal Harmonium Museum en laat in geconcentreerde vorm zien wat het gehele netwerk doet. Een beperkte, zorgvuldig geselecteerde groep instrumenten kan regelmatig wisselen. Instrumenten worden in hun historische, technische, muzikale en maatschappelijke context gepresenteerd. Zo mogelijk en verantwoord kunnen deze tot klinken worden gebracht (audiovisueel) en één of twee kunnen door bezoekers daadwerkelijk bespeeld worden. Het mechaniek wordt zichtbaar en begrijpelijk gemaakt. Concerten, demonstraties en gesprekken met musici en vakmensen brengen het levende erfgoed rechtstreeks naar het publiek. De fysieke presentatie wordt zo het publieke gezicht en de ontmoetingsplaats van een veel groter landelijk museum, terwijl de collectie en de museale activiteit zich over verschillende locaties verspreiden.

16. Organisatie en haalbaarheid

Harmonium Revisited bevestigt dat het ontwikkelde model inhoudelijk, museaal en maatschappelijk uitvoerbaar is. De kerncollectie, aangevuld met instrumenten uit de collectie van Museum Geelvinck en eventuele bruiklenen uit andere museale en particuliere collecties, waaronder uit collecties met niet-Westerse muziekinstrumenten, vormt daarvoor de basis. De samenwerking met Museum Geelvinck levert professionele museale infrastructuur en ervaring met historische muziekinstrumenten, historische huizen, programmering en internationale samenwerking. Harmonium Vereniging Nederland brengt specialistische kennis en een bestaande erfgoedgemeenschap in. Nieuwe contacten met andere muziek- en erfgoedgemeenschappen verbreden het perspectief. Het European Keyboard Heritage Network en andere internationale verbindingen waarmee Museum Geelvinck betrokken is (REMA-European Early Music Network, Centre Européen de Musique, International Music Council, Arnold Bake Society voor etnomusicologie, enz.) versterken de kennisuitwisseling en positionering.

De organisatie van het landelijke netwerk wordt opgebouwd rond een heldere taakverdeling. Het Harmonium Museum behoudt verantwoordelijkheid voor collectiebeleid, selectie van instrumenten, registratie, museale voorwaarden en inhoudelijke samenhang. Partnerlocaties verzorgen binnen overeengekomen kaders de dagelijkse presentatie en verbinden de instrumenten met hun eigen lokale context en publiek. Het depot ondersteunt logistiek, beheer, onderhoud en wisselingen. De werkplaats borgt technische kennis en bespeelbaarheid, alsmede netwerk met vakbekwame restauratoren, technici en toeleveranciers van onderdelen in binnen- en buitenland. Het Lab ontwikkelt en test nieuwe museale werkwijzen. De digitale infrastructuur verbindt locaties, gemeenschappen en publiek en maakt het landelijke museum als geheel zichtbaar. Erfgoedgemeenschappen worden structureel betrokken bij interpretatie en programmering.

Deze opzet vraagt actieve coördinatie, relatiebeheer, programmering en communicatie. Precies daarin ligt ook haar kracht. Het museum ontwikkelt zich van een organisatie die hoofdzakelijk bezoekers naar één verzameling brengt tot een organisatie die collectie, gemeenschappen, kennis, muziekpraktijk en locaties actief met elkaar verbindt.

17. Eindconclusie

Harmonium Revisited bouwde voort op een ontwikkeling die reeds vóór de verhuizing uit Barger-Compascuum in gang was gezet. De collectie werd herijkt. De samenwerking met Museum Geelvinck werd geïntensiveerd. Er werd gewerkt aan een vernieuwd museumconcept in Emmen. Toen dit niet binnen het geldende gemeentelijke beleid gerealiseerd kon worden, werd de inhoudelijke ontwikkeling voortgezet. Harmonium Museum Nederland bleef zijn museale taken uitvoeren, ontwikkelde een nieuwe website, realiseerde samen met Museum Geelvinck de eerste grootschalige digitale ontsluiting van de collectie. Het museum werk ook verder aan onderzoek, collectieontwikkeling en de geplande standaardpublicatie (gereed augustus 2027).

Het haalbaarheidsonderzoek heeft deze ontwikkeling samengebracht in één nieuw museaal model. Het harmonium blijkt bij uitstek geschikt voor een museale benadering waarin materieel en levend erfgoed opnieuw met elkaar worden verbonden. Het instrument draagt verhalen uit de gereformeerde en katholieke geloofscultuur, uit de klassieke muziek, uit India, Suriname en diaspora, uit shantytradities en uit andere culturele contexten. Ook het vakmanschap waarmee deze instrumenten zijn gebouwd en waarmee zij vandaag bespeelbaar worden gehouden, maakt deel uit van dat levend erfgoed. Die veelzijdigheid biedt mogelijkheden om uiteenlopende erfgoedgemeenschappen vanuit hun eigen muzikale identiteit bij dezelfde collectie te betrekken. Daaruit ontstaat ontmoeting doordat zichtbaar wordt dat hetzelfde instrument voor verschillende gemeenschappen betekenis heeft gekregen. Het Harmonium Museum ontwikkelt zich daarom tot een landelijk participatief netwerkmuseum voor levend erfgoed rond het harmonium.

Bespeelbare instrumenten uit de collectie wordt geplaatst op betekenisvolle historische en culturele locaties. Het museum behoudt de museale regie en de samenhang van de collectie. Depot en werkplaats ondersteunen het netwerk en borgen technische kennis. Digitale kanalen verbinden locaties, kennis en uiteenlopende publieksgroepen. Erfgoedgemeenschappen participeren in interpretatie en programmering. Een fysieke hub biedt presentatie, ontmoeting en podiumfuncties. Met *Klinkend Verleden* wordt deze infrastructuur verbreed naar andere locaties met klinkend klaviererfgoed en verbonden met nationale en Europese netwerken. Het *Lab voor klinkend erfgoed* voegt daar een blijvende experimentele dimensie aan toe. Nieuwe vormen van presentatie, participatie, bespeling, kennisoverdracht en digitaal publieksbereik worden er ontwikkeld, getest en vervolgens binnen het netwerk toegepast.

De *Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum* zijn gedurende het onderzoek ontwikkeld en op 4 september 2026 in de daarvoor georganiseerde Nederlandse stakeholdersessie getest en aangescherpt. Daarmee ligt er zowel inhoudelijk als praktisch een stevig fundament.

Harmonium Revisited heeft het model opgeleverd waarmee het Nationaal Harmonium Museum zijn collectie opnieuw midden in de samenleving kan plaatsen. De onderzoeksfase kan daarmee uitmonden in realisatie: het netwerk wordt opgebouwd, het Lab gaat functioneren, instrumenten keren terug naar betekenisvolle locaties en het harmonium gaat daar opnieuw klinken voor bestaande én nieuwe publieks- en erfgoedgemeenschappen. Met dit toekomstperspectief gaat het museum samen met zijn samenwerkingspartner Museum Geelvinck de boer op om dit daadwerkelijk te realiseren. Daar is geld voor nodig. De opzet zelf is 'mean and lean': de kosten van de netwerkopzet zijn laag en zullen gedekt worden omdat dit museale model naar verwachting voldoende inkomsten zal genereren, die – ook doordat het aantal betrokken erfgoedgemeenschappen aanzienlijk wordt vergroot – duurzame borging van de museumorganisatie en de beheerde collectie moeten kunnen garanderen.

Publicatie

Deze rapportage wordt gepubliceerd op de website van Harmonium Museum Nederland en ter beschikking gesteld aan alle personen en instanties, die bij het onderzoek betrokken zijn geweest, waar onder de Harmonium Vereniging Nederland. Ook wordt via de mediakanalen van Museum Geelvinck aan deze publicatie ruchtbaarheid gegeven. Een in het Engels vertaalde versie wordt beschikbaar gemaakt voor geïnteresseerde in het buitenland (ICOM Music, European Keyboard Heritage Network, The Reed Organ Society en andere).

Bijlage

Harmonium Museum Nederland

Bouwstenen voor een toekomstbestendig museum

Discussienotitie ter voorbereiding op de workshop van 4 september 2026

Op 4 september vindt tijdens het symposium van het **European Keyboard Heritage Network** in Utrecht een workshop plaats over de toekomst van het Harmonium Museum Nederland. De bijeenkomst wordt gemodereerd door **Theo Meereboer** (directeur MuseumMaker).

De workshop maakt deel uit van het haalbaarheidsonderzoek naar de doorstart van het Harmonium Museum Nederland. Doel van de bijeenkomst is niet om een reeds uitgewerkt plan te beoordelen, maar juist om met mensen uit verschillende delen van het veld bouwstenen te verzamelen voor een toekomstbestendig museumconcept. De uitkomst heeft urgentie. Op basis van het haalbaarheidsonderzoek willen wij uiterlijk 16 september 2026 een vervolgaanvraag indienen bij het Mondriaan Fonds binnen de regeling Erfgoed Innovatie. Deze regeling is gericht op inhoudelijke vernieuwing binnen musea en erfgoedinstellingen en kan onder meer worden ingezet voor nieuwe presentaties, herinrichting en vernieuwende vormen van samenwerking.

Waarom deze discussie?

Het harmonium speelde vanaf de negentiende eeuw een belangrijke rol in de huiselijke, religieuze en openbare muziekcultuur. Het instrument werd in grote aantallen gebouwd en gebruikt, maar is in de tweede helft van de twintigste eeuw grotendeels uit het dagelijks leven verdwenen. Daarmee verdwijnen niet alleen instrumenten, maar ook repertoire, speelpraktijk en gespecialiseerde technische kennis.

Het Harmonium Museum Nederland beheerde in Barger-Compascuum jarenlang een zeer omvangrijke verzameling. Voor het vertrek uit het Veenpark is, na een zorgvuldig ontzamelingsproces (conform de LAMO), een representatieve kerncollectie samengesteld. Die omvat momenteel ruim honderd instrumenten, aangevuld met Noord-Amerikaanse en Indiase harmoniums. Daarnaast bevinden zich in de collectie van Museum Geelvinck ook nog diverse –vooral vroege– harmoniums, physharmonica's en aanverwante instrumenten, die eveneens zouden kunnen worden toegevoegd. Al met al geeft het een breed beeld van de technische en vormgevingsgeschiedenis van het harmonium. Een deel van de collectie is bespeelbaar.

Sinds het vertrek uit de vestiging in het Veenpark in Barger-Compascuum (2024) beschikt het museum niet meer over een eigen publiekslocatie. Wel is het museum blijven bestaan. De collectie wordt beheerd door Museum Geelvinck en wordt grotendeels al digitaal ontsloten op www.muziekinstrumentencollecties.nl. Bovendien zal in 2027 een standaardwerk over de ontwikkeling van het harmonium in Nederland verschijnen, waarbij deze collectie centraal staat. Er wordt actief gezocht naar een nieuwe toekomst voor het Harmonium Museum, dat vooralsnog in het Museumregister is opgenomen. Eerder deze maand is de collectie overgebracht naar een nieuw modern depot in Wijhe.

Niet alleen de instrumenten staan onder druk

De toekomstvraag betreft nadrukkelijk méér dan het bewaren van een verzameling objecten.

Een illustratief voorbeeld, dat op 4 september als inleiding voor de middag nader zal worden toegelicht door Jurn Buisman, vormt de situatie van Arjen Stolk in Noorwegen, een van de (zo niet de) laatste gespecialiseerde harmoniumrestauratoren daar. Hij heeft geprobeerd een opvolger op te leiden en werd daarvoor als opleidingsbedrijf erkend. Het bleek echter economisch niet mogelijk dit traject duurzaam voort te zetten. Zijn leerling stopte en Stolk neemt inmiddels geen nieuwe opdrachten voor volledige restauraties meer aan. Hij probeert zijn kennis nog vast te leggen in een praktisch handboek voor harmoniumrestauratie. Zijn eigen vraag vat het probleem kernachtig samen: wat gebeurt er daarna?

Het is een vraag die breder speelt bij historische toetsinstrumenten in heel Europa en zeker ook wat betreft het harmonium in Nederland. Wanneer gespecialiseerde vakkennis niet wordt overgedragen, kunnen instrumenten uiteindelijk wel als museaal object worden bewaard, maar niet meer worden onderhouden, gerestaureerd en bespeeld.

De centrale vraag voor het Harmonium Museum Nederland is daarom:
Hoe kan het Harmonium Museum Nederland vanuit een vernieuwend museaal perspectief betekenis geven aan zijn collectie en het daarmee verbonden levend erfgoed – en vandaaruit nieuwe verbindingen leggen met muziekpraktijk, vakmanschap, erfgoedgemeenschappen en publiek?

Van museumgebouw naar samenhangend museummodel

Een mogelijke toekomst van het Harmonium Museum Nederland hoeft naar onze mening niet uit één enkele voorziening te bestaan. Verschillende functies kunnen elkaar juist versterken.

Wij denken voorlopig aan vier nauw met elkaar verbonden onderdelen.

1. Een fysiek museum en ontmoetingsplek

In Wijhe wordt momenteel gewerkt aan een voorstel voor de maatschappelijke herbestemming van de voormalige rooms-katholieke kerk Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen nabij het station.

Een mogelijke vestiging van het Harmonium Museum Nederland zou onderdeel kunnen vormen van deze invulling. De kerk zou ruimte kunnen bieden aan:

- een vaste presentatie van karakteristieke harmoniums, physharmonica's en huisorgels;
- wisselende presentaties uit de collectie;
- aandacht voor de verschillende sociale, religieuze en culturele contexten waarin het harmonium een rol heeft gespeeld;
- muzikeducatie, demonstraties en workshops;
- onderzoek, documentatie en kennisoverdracht;
- concerten, een festival en andere muzikale activiteiten;

- activiteiten voor de lokale gemeenschap;
- een informatie- en kennisfunctie voor historische huizen, kerken en andere instellingen die een harmonium beheren of in bruikleen zouden willen nemen.

Daarbij willen wij nadrukkelijk niet alleen het bekende Nederlandse verhaal vertellen. Het harmonium heeft in zeer verschillende muziekculturen een plaats gekregen, waaronder in India en Japan en in Nederland binnen de Hindoestaans-Surinaamse muziekcultuur. Ook binnen de Nederlandse traditie lopen de verhalen sterk uiteen: van gereformeerde huiskamer tot rooms-katholieke muziekpraktijk en shantyzang.

Het gebouw zelf kan daarbij zijn kerkelijke betekenis gedeeltelijk behouden. Eén kapelruimte blijft beschikbaar voor kerkelijk gebruik. Ook het schip zou desgewenst gebruikt kunnen blijven worden voor bijvoorbeeld huwelijken, uitvaarten en belangrijke rooms-katholieke vieringen. Juist de combinatie met muziek en klinkend erfgoed kan hier een meerwaarde vormen.

De ligging vlak bij station Wijhe biedt bovendien kansen voor samenwerking met bijvoorbeeld ArtEZ Conservatorium in Zwolle. Museum Geelvinck zou naast harmoniums uit zijn collectie, ook enkele historische fortepiano's beschikbaar kunnen stellen voor educatie, lessen en uitvoeringen.

De mogelijkheid in Wijhe is op dit moment nadrukkelijk een scenario in ontwikkeling. Er is nog geen overeenkomst met de (toekomstige) eigenaar van de kerk en besluitvorming over de toekomstige invulling zal aanzienlijk meer tijd vragen. Het haalbaarheidsonderzoek moet daarom niet afhankelijk worden gemaakt van deze ene locatie. Wel biedt de kerk een zeer concrete casus om te onderzoeken hoe de verschillende functies van een toekomstig Harmonium Museum met elkaar verbonden kunnen worden.

2. Depot, werkplaats en kennisoverdracht

Het nieuwe depot in Wijhe biedt mogelijkheden die verder gaan dan goede opslag van de collectie. Het zou tevens een plek kunnen worden voor collectiebeheer, onderzoek, onderhoud en restauratie. In samenwerking met de Harmonium Vereniging Nederland en gespecialiseerde restauratoren kan worden onderzocht of hier ook een leerwerkfunctie kan ontstaan, waarin technische kennis aan een nieuwe generatie wordt overgedragen.

Vanuit het depot kunnen bovendien instrumenten worden gewisseld met de presentatie in de kerk en kunnen instrumenten worden voorbereid voor bruikleen elders in Nederland. Zo zouden depot, werkplaats en museum elkaar rechtstreeks kunnen versterken.

3. Een landelijk netwerkmuseum

Niet ieder instrument hoeft permanent in Wijhe te staan. Een belangrijk uitgangspunt kan juist zijn dat bespeelbare harmoniums opnieuw worden geplaatst op plekken waar zij betekenis krijgen: historische huizen, kastelen, buitenplaatsen, kerken, musea, podia en onderwijsinstellingen.

Het Harmonium Museum Nederland blijft daarbij de collectie beheren en kan optreden als kenniscentrum en vraagbaak. Lokale instellingen kunnen de instrumenten presenteren en, waar verantwoord, gebruiken voor concerten, educatie en demonstraties. Deze gedachte sluit aan op een van de uitgangspunten van het European Keyboard Heritage Network: historische toetsinstrumenten niet uitsluitend als object te bewaren, maar waar mogelijk opnieuw te verbinden met historische locaties, musici en gemeenschappen. Het Harmonium Museum Nederland zou binnen dat netwerk een Nederlandse hub voor harmoniumerfgoed kunnen worden.

4. Een virtueel museum

Naast de fysieke aanwezigheid is een volwaardig digitaal museum noodzakelijk. Er wordt reeds gewerkt aan de digitale ontsluiting van de collectie. Het doel is uiteindelijk niet alleen foto's en objectgegevens beschikbaar te stellen, maar instrumenten ook te kunnen horen en zien door middel van audio- en video-opnamen.

Op termijn kan deze digitale omgeving ook toegang bieden tot:

- technische documentatie;
- historische bronnen;
- gegevens over bouwers en fabrikanten;
- repertoire;
- archieven en vakbibliotheek;
- restauratiekennis;
- film- en geluidsmateriaal;
- onderzoek;
- informatie over instrumenten die elders in Nederland in bruikleen zijn geplaatst.

Het virtuele museum is daarmee niet een vervanging van een fysieke locatie, maar een zelfstandig onderdeel van hetzelfde museummodel. Het Harmonium Museum loopt mee met de ontwikkeling die Museum Geelvinck binnen het samenwerkingsverband Geelvinck Muziek Musea al enige jaren geleden in gang heeft gezet: ontsluiting van de collectie via MIMO, Collectie Nederland en Europeana conform de Nationale Strategie voor Digitaal Erfgoed.

Een museum van object én praktijk

Het haalbaarheidsonderzoek richt zich daarom op het harmonium als **levend erfgoed**: materieel én immaterieel. Het gaat om het instrument, maar eveneens om muziek, bespeling, repertoire, restauratie, ambachtelijke kennis en de verschillende gemeenschappen die zich met het harmonium verbonden voelen. Dit uitgangspunt lag ook al aan de basis van het haalbaarheidsonderzoek.

Daarmee ontstaat een ander model dan het traditionele muziekinstrumentenmuseum, zoals het Harmonium Museum voorheen in Barger-Compascuum was, namelijk: een herkenbare thuisbasis, een collectie- en werkdepot, een landelijk netwerk van bespeelbare instrumenten en een digitaal kennisplatform. Deze onderdelen hoeven niet met elkaar te concurreren. Zij kunnen gezamenlijk één museum vormen.

Museumnorm en continuïteit

Bij de ontwikkeling van het nieuwe concept moet vanzelfsprekend worden voldaan aan de Museumnorm 2025. Dat is niet alleen een formele randvoorwaarde. Het voortbestaan van Harmonium Museum Nederland als geregistreerd museum staat momenteel onder druk, juist omdat het museum na het vertrek uit Barger-Compasuum niet over een reguliere publiekslocatie beschikt. Hiervoor is tijdelijk respijt verkregen. De doorstart moet daarom zowel inhoudelijk vernieuwend als museaal en organisatorisch duurzaam zijn.

Tegelijkertijd biedt deze situatie de kans om niet simpelweg het vroegere museum opnieuw op te bouwen, maar daarentegen te vragen waarom een Harmonium Museum Nederland vandaag nodig is en welke rol het in de komende decennia zou moeten vervullen.

De workshop van 4 september

Tijdens de bijeenkomst willen wij graag gebruikmaken van de kennis en ervaring van mensen uit de wereld van harmoniums, historische toetsinstrumenten, orgels, musea, restauratie, muziekpraktijk, erfgoed en educatie.

Wij willen daarbij onder meer de volgende vragen bespreken:

1. Vanuit welk perspectief benaderen we het harmoniumerfgoed?

Welke betekenis kan de collectie vandaag en in de toekomst hebben, en hoe verbinden we daarbij het materiële erfgoed met muziekpraktijk, ambachtelijke kennis, verhalen en verschillende erfgoedgemeenschappen?

2. Voor wie is het Harmonium Museum van de toekomst?

Welke bestaande en nieuwe publieksgroepen en erfgoedgemeenschappen zouden betrokken moeten worden?

3. Wat moet een fysieke publiekslocatie bieden?

Welke functies zijn noodzakelijk en welke zijn wenselijk? Hoeveel permanente presentatie is nodig en hoeveel ruimte moet juist beschikbaar blijven voor wisselende activiteiten, muziek en ontmoeting?

4. Welke rol kunnen depot en werkplaats vervullen?

Kan hier naast collectiebeheer ook onderhoud, restauratie en overdracht van specialistische kennis plaatsvinden?

5. Hoe kan een landelijk netwerkmuseum functioneren?

Welke instrumenten kunnen elders worden geplaatst en onder welke voorwaarden? Welke dienstverlening en ondersteuning verwachten bruikleennemers van het museum?

6. Welke rol moet het virtuele museum vervullen?

Welke kennis en collectie-informatie moet digitaal beschikbaar zijn en voor wie?

7. Welke partners zijn noodzakelijk?

Denk aan musea, de Harmonium Vereniging Nederland, restauratoren, conservatoria en muziekscholen, historische huizen en kerken, erfgoedgemeenschappen en andere organisaties.

8. Wat zijn de belangrijkste voorwaarden voor een duurzame doorstart?

Wat moet absoluut geregeld zijn om dit niet alleen als aantrekkelijk concept, maar ook organisatorisch, financieel en museaal levensvatbaar te maken?

De workshop wordt geleid door Theo Meereboer en zal zeker een inspirerend verloop krijgen. De hierboven geformuleerde vragen dienen daarbij vooral als vertrekpunt en niet als vast stramien. Juist door ook buiten de bestaande kaders en vanzelfsprekendheden te denken, willen wij ruimte bieden aan onverwachte invalshoeken en vernieuwende ideeën over wat het Harmonium Museum Nederland in de toekomst zou kunnen zijn.

Daarnaast wordt nadrukkelijk ook gekeken naar het buitenland. Vandaar dat parallel aan de Nederlandse workshop, als onderdeel van het symposium eveneens een Engelstalige -internationale- workshop plaatsvindt onder leiding van Davide Grosso (International Music Council). De vraagstelling voor die workshop is echter wel aanzienlijk breder en spitst zich niet toe op de specifieke casus van het Harmonium Museum.

Beoogde uitkomst

Wij hopen de bijeenkomst af te sluiten met een aantal heldere bouwstenen en uitgangspunten voor het Harmonium Museum Nederland van de toekomst. Deze zullen direct worden meegenomen in het haalbaarheidsonderzoek en in de voorbereiding van een mogelijke aanvraag bij het Mondriaan Fonds.

Met de workshop op 4 september verwachten we gezamenlijk die bouwstenen te leggen voor een volgende fase: een Harmonium Museum Nederland dat zijn bijzondere collectie vanuit een nieuw perspectief ontsluit en activeert, en het instrument, zijn klank, zijn geschiedenis en de technische kennis eromheen opnieuw betekenis geeft voor verschillende doelgroepen en gemeenschappen, en daarmee dit levend erfgoed voor toekomstige generaties weet te borgen.